

Traditionele (dans)liedjes in het Utrechtse Lombok

Marie van Dijk

In de vorige *Respons* (nr. 4, 2000) heeft Willy Jongenburger de eerste bevindingen weergegeven uit het TCULT-onderzoek, het onderzoek naar talen en culturen in de multi-etnische Utrechtse wijk Lombok/Transvaal, waarbij ook volks- en taalkundigen van het Meertens Instituut zijn betrokken. In dit nummer wil ik u graag verslag doen van enkele aspecten uit het liedonderzoek in de wijk.

De reden om aan het TCULT-onderzoek mee te doen was, dat het onderzoek naar mondelinge cultuur via deze weg uitgebreid kon worden met een momentopname van wat er vandaag de dag in een bepaalde wijk in een bepaalde stad in Nederland wordt gezongen. Dit uitgangspunt was, achteraf bezien, enigszins idealistisch, om niet te zeggen naïef. Volwassen Nederlanders bijvoorbeeld zingen in de regel niet in het openbaar, en als buitenstaander kom je over hun zanggedrag niet veel meer te weten dan wat ze daarover willen vertellen, voorzover ze daar dan al over willen praten (en met mij kunnen praten; ik spreek niet alle talen die in Lombok worden gesproken, en niet iedereen kent daar Nederlands). Toch is de opzet uitermate geslaagd bij op z'n minst één leeftijdscategorie, en wel die van kinderen in de leeftijd van de basisschool (5 - 12 jaar). Kinderen spelen op straat, op speelplaatsen, in parken en vooral in de speeltuin (in dit geval de speeltuin op het Bankaplein in Lombok/Transvaal). Mits ze niet te druk met hun eigen zaken bezig zijn, kun je ze aanspreken en wanneer ze dan over hun eerste verbazing of verlegenheid heen zijn, zijn ze maar al te graag bereid om te laten zien en te laten horen wat ze kunnen en kennen.

Dat zijn, om te beginnen, de bekendste (en steeds wisselende) liedjes uit de top-40, die in de Banka-speeltuin bijna altijd versterkt via een cassetteband worden afgespeeld. Vooral in het voorjaar zie je bij bepaal-

Kinderen op de Salaam Lombok-markt (1998).

de liedjes groepjes kinderen naar het podium rennen om daar de bij zo'n nummer behorende *streetdance* te oefenen voor de jaarlijkse *Playback and dance show* tijdens het *Lombok Anders*-feest op 5 mei. De top-40-liedjes, veelal in het Engels, worden ook wel meegezongen, hoewel geen van de kinderen voldoende Engels kent om de teksten te begrijpen. Bij het krijgertje spelen, meestal door jongens in het grote klimrek, wordt er altijd eerst ritueel afgeteld. De daarbij gebruikte aftelversjes variëren van traditioneel tot nieuw gemaakt. De meisjes vermaken zich dikwijls met 'klaspelletjes', klappliedjes, die weliswaar aan mode onderhevig maar toch bijna altijd min of meer traditioneel zijn.

Nederlands traditioneel (kinder)liedrepertoire blijkt, althans in en om Lombok, op de basisscholen favoriet als alternatieve methode om het Nederlands onder de knie te krijgen. Autochtone, maar vooral allochtone (Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse) kinderen

zongen voor ons, afgezien van sinterklaas-, kerst- en andere (Nederlandse) jaarkringliedjes, liedjes als *A B C (de hond gaat mee)*, *A B C D E F G*, *Alle eendjes zwemmen in het water*, *Als m'n vader en m'n moeder naar de markt toe gaan*, *Altijd is Kortjakje ziek*, *Berend Botje (ging uit varen)*, *Daar zaten zeven kikkertjes*, *Drie schuintamboers*, *Een, twee, drie, vier (hoedje van papier)*, *Een, twee, kopje thee*, *Groen is gras*, *Groene zwanen, witte zwanen*, *Iene miene mutte*, *Ik ben met mijn Katootje naar de botermarkt geweest*, *In de maneschijn*, *In Den Haag daar woont een graaf*, *In Holland staat een huis*, *Klein, klein kleutertje*, *Mieke hou je vast (aan de takken van de bomen)*, *Mooi Ietje Fietje (trek je baljurk aan)*, *Ozewiezewoze*, *Papegaaitje leef je nog*, *Rood wit blauw (de koning met zijn vrouw)*, *Slaap, kindje slaap*, *Twee emmertjes water halen*, *Vader Jacob, 'k Zag twee beren*, *Zagen, zagen, wiedewiedewagen*, *Zakdoekje leggen* en *Zat een aapje op een stokje*.

Er zijn nogal wat liedjes of melodieën van liedjes bij waarop in vroeger tijden in Nederland werd (of, bij gelegenheid, nog steeds wordt) gedanst. Elk van die liedjes had eigen, kenmerkende passen, bewegingen en figuren, dikwijls in combinatie met lopen of dansen in een kring en het wisselen van partner. Zo werd er bijvoorbeeld op Terschelling gedanst op de melodie van *A B C D E F G*, dezelfde melodie overigens

Salaam Lombok-markt 1998. Yessine en Mourad.

als die van *Kortjakje*, op een melodievariant van het *Wilhelmus* (de *Wilhelmusdans*) en, evenals in Groningen, Friesland en Noord-Holland, op de melodie van *Berend Botje*. Een simpel voorbeeld van zo'n kring- of reidans is nog te zien in het kringspellied *Twee emmertjes water halen*: in het eerste gedeelte staan de kinderen in een kring of in een rij tegenover elkaar en bewegen elkaars kruiselings vastgehouden handen heen en weer; in het tweede gedeelte lopen of springen ze twee aan twee op de maat achter elkaar voort en in de laatste maat ('van je een, twee, drie!') wordt van partner gewisseld om weer opnieuw te kunnen beginnen. De melodie van *Twee emmertjes water halen* is een enigszins uitgebreide versie van de in Twente en de Achterhoek bekende dans *Broeder Lazarus*. De tekst van *Twee emmertjes* zoals wij die heden ten dage kennen, werd omstreeks het jaar 1900 voor het eerst, met spelbeschrijving, opgetekend in Broek en Waterland (N.H.) door de arts C. Bakker. Het lied werd ons (Theo Meder, verhaal-onderzoeker, en mij, MD) in Lombok verscheidene malen voorgezongen en voorgedanst, onder meer in de Banka-speeltuinen door een groepje meisjes van Marokkaanse herkomst en, een andere keer, spontaan en ter afwisseling van enkele in het Turks gezongen reidansen, door Sündüs (8 jaar) en haar Bosnische vriendinnetje Krima (8).

Het lied *Zagen, zagen, wiewiewewagen* werd ons in 1998 op de *Salaam Lombok* (een soort braderie waar TCULT met een eigen stand vertegenwoordigd was) afzonderlijk voorgezongen door een kleine jongen en een klein meisje, beiden van Marokkaanse herkomst. De melodie is verwant aan die van de in Oost-Nederland (Twente en de Achterhoek) bekende dans *Riepe riepe garste*, waarvan in de liedtekst, evenals in de eerste regel van *Zagen, zagen*, telkens het eerste woord van elke regel wordt herhaald. De tekst van *Zagen, zagen, wiewiewewagen* werd voor het eerst gedrukt in 1893 door G.J. Boekenoogen (in *Onze rijmen*).

Als m'n vader en m'n moeder naar de markt (of kermis) toe gaan is een dans die in Twente bekend is onder de naam *Hoksebarger* (As ik met mien mèken noar Hoksebarge goa, o joa, o nei, doar kri'j wi'j ries met 'ne proeme noa, o joa, o nei). Met een nieuwe, Nederlandse tekst, maar nog steeds met de geëigende danspassen en bewegingen, is dit (kringdans)lied al vele decennia lang vaste prik in het kleuteronderwijs, en daardoor inmiddels over heel Nederland bekend geraakt. Het lied werd ons in de Banka-speeltuinen voorgezongen door Sia (6 jaar), Fuad (7), Akima (7), Adina (5) en Ali (5). Hetzelfde groepje zong vervolgens:

Ro - bin - son, Ro - bin - son, Voer mij in de lucht - bal - lon
 O - ver zee, o - ver zee Met de maan en ster - ren mee.
 Een, twee, drie, vier We dan - sen en we sprin - gen en we ma - ken veel ple - zier
 Vijf, zes, zeven, acht En moe - der blaast de kaars - jes uit en wenst ons goe - de nacht.

- (a) Robinson, Robinson,
 Voer mij in de luchtballon
 Over zee, over zee
 Met de maan en sterren mee.
- (b) Een, twee, drie, vier
 We dansen en we springen
 En we maken veel plezier
 Vijf, zes, zeven, acht
 En moeder blaast de kaarsjes uit
 En wenst ons goede nacht.

De melodie waarop deze tekst werd gezongen is onmiskenbaar die van *Lot is dood*, een dans(lied) waarvan onder meer op Wieringen¹ en Terschelling,² en in West-Friesland³ en Twente⁴ optekeningen zijn gemaakt. Dat wil niet zeggen dat de dans en/of het lied niet in heel Nederland bekend zou(den) zijn geweest. De oudste tot nu toe bekende versie werd in 1872 gepubliceerd in de *Nederlandsche Baker- en Kinderrijmen* van J. van Vloten (in latere drukken, vanaf 1874, ook met de nu nog steeds gezongen melodie):

¹ Pool, D., Wieringen, in: *Driemaandelijks Bladen* 18 (1919) p. 66/67

² Korf-Schröder, E.H.E., *Terschelling danst*. Terschelling 1976.

³ Veurman, B. en D. Bax, *Liederen en dansen uit West-Friesland*. 's Gravenhage 1944.

⁴ [Bartelink, G.J. M.], Twents volksleven. Liederen en Dansen, in: *Neerlands Volksleven* 17 nr. 3 (1967).

(a) Lot is dood, Lot is dood
Lijsjen leit op sterven
Dat is goed, dat is goed
Dan komen wij aan 't erven.

In West-Friesland zong men op het (b)-gedeelte (zie vorige bladzijde):

Een twee drie vier,
Meisje laat je zoenen van een onderofficier
Vijf zes zeev' acht,
Meisje laat je zoenen in het midden van de nacht.

Uit Hengelo stamt een (tekst)versie die, wat de rijmwoorden betreft, dicht bij het (b)-gedeelte van de Utrechtse Banka-versie ligt:

Eén, twee, drie, veer,
Mêken-leef kom daans met mi'j, och doo mi'j dat plezeer
Vief zes zeuven acht,
As i'j dan nich daansen wilt dan zeg'k oe gooiendag

gevolgd door het aan Van Vloten's versie verwante:

(a) Lot is dood, Lot is dood, Liesje ligt op starreven,
Dat is good, dat is good, dan valt er wat te arreven.

Het lied *Daar zaten zeven kikkertjes* wordt in het algemeen toegeschreven aan Jan Pieter Heije (1809-1876). In werkelijkheid heeft hij er twee coupletten bijgemaakt die inmiddels zo goed als vergeten zijn. De melodie (in mineur) die Heije door Tjerko Steenhuis (1839-1864) op zijn vernieuwde versie heeft laten componeren⁵ is al helemaal vergeten, voorzover die ooit is aangeslagen. De melodie van *Daar zaten zeven kikkertjes* zoals wij die kennen, is een bewerking door Johan de Veer⁶ van een (melodie)versie die in 1830 in de Bommelwaard werd opgetekend en door Van Vloten in 1874 werd gepubliceerd in de derde druk van zijn *Baker- en Kinderrijmen*. De Veer's bewerking is in heel Neder-

⁵ In: *Nederlandsche Liederen* (II), 's Gravenhage [1865-66].

⁶ In: Veer, J.de, *Goede bekenden. Onze populaire kinderliedjes* [enz.] I, Amsterdam [1910].

land bekend geraakt omdat deze werd opgenomen in het sinds de eerste uitgave talloze malen herdrukte *Nederlandsch Volksliederenboek*,⁷ een liedboek dat vooral in de eerste helft van de 20ste eeuw niet alleen in het lager onderwijs werd gebruikt maar ook bij menig huisgezin op de piano stond.

De Bommelerwaardse versie zelf, evenals de huidige versie in 6/8 maat, de dansmaat bij uitstek, lijkt (qua melodie en versvorm) gebaseerd te zijn op het oude dansliedje *Daar liep een patertje langs de kant (hei 't was in de Mei)*,⁸ maar kan ook zonder deze wetenschap gemakkelijk als dansliedje in gebruik zijn geweest:

Daar za - ten ze - ven kik - ker - tjes al in een droo - ge sloot;

Daar kwam er een boer met klom - pen,

Klom - pen, klom - pen, klom - pen, Die trap - te er één van dood.

Daar zaten zeven kikkertjes al in een drooge sloot;
 Daar kwam er een boer met klompen,
 Klompen, klompen, klompen,
 Die trape er één van dood.

Van Vloten, die in zijn inleiding op de *Baker- en Kinderrijmen* benadrukt alleen mondeling overgeleverde, niet eerder in druk verschenen liederen en rijmen in zijn bundel te hebben willen opnemen, publiceerde in de editie van 1874 drie versies van de *zeven kikkertjes* (waaronder de bovenstaande) die zowel wat tekst als melodie betreft nogal van elkaar verschillen, hetgeen op een ruime verbreiding, een zekere ouderdom en een zekere populariteit van het lied wijst. Een van de twee andere versies (beide waarschijnlijk van jonger datum) luidt als volgt:

⁷ *Nederlandsch Volksliederenboek* [enz.], deel II, Amsterdam 1913.

⁸ Ook, zeer uitgebreid en met melodie, in de editie van Van Vloten's *Baker- en Kinderrijmen* van 1894.

Daar waren zeven kikkertjes al in een boeresloot
Die zouën kermis houën en dansten poot aan poot
Louw is dood, Louw is dood.
Leg hem in een kistjen
Zet hem een boeren-slaapmuts op
Dan lijkt hij een Mennistjen
(Een Mennist, twee Mennist,
Morgen in de doodkist).

De maat en het polka-achtig ritme van de melodie van deze versie komen, met uitzondering van de derde regel, die wordt vertraagd, overeen met die van *Lot is dood* (vergelijk ook regel 3, Louw is dood), hetgeen ook van deze versie van de *zeven kikkertjes* doet vermoeden dat het als danslied heeft gefungeerd.

Daar zaten zeven kikkertjes werd ons in Lombok voorgezongen door Sahira (6), Mahomed (8), hun broertje (3) en hun nichtjes Richma (11) en Fara (7). Hun vaders en moeders komen uit Paramaribo; zijzelf zijn allemaal in Nederland geboren. Niet alleen kenden ze vrij veel liedjes en rijmpjes, ze waren ook heel inventief in het bedenken van nieuwe teksten en in het zelf rijmpjes maken.

Het lied *Berend Botje ging uit varen* bestaat uit twee coupletten die tot aan de jaren vijftig van de vorige eeuw elk als afzonderlijk liedje of versje hebben gecirculeerd. De tekst van het eerste couplet verscheen voor het eerst in druk in de *Rijmpjes en Versjes uit de Oude Doos*⁹ (1910) en twintig jaar later, met de huidige melodie, in *Oude en Nieuwe Groninger Liederen*,¹⁰ daar met de toevoeging “Knieliedje, ook bij het touwtjespringen gezongen”.

Het huidige tweede couplet

Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven,
Waar is Berend Botje gebleven?
Hij is niet hier, hij is niet daar
Hij is naar Amerika

⁹ *Rijmpjes en Versjes uit de Oude Doos* verzameld door S. Abramsz. Amsterdam 1910.

¹⁰ Groen, P., en G.R. Jager, *Oude en Nieuwe Groninger Liederen I*. Delft 1930.

is, zonder de naam van Berend Botje, in de meeste Nederlandse provincies ook bekend geweest als aftelversje.¹¹ De tweede regel, “Waar is [...] gebleven”, werd ingevuld met “onze Jan”, “onze Piet”, “mijn zuster Marie”, “Jan met de kat”, “Jan met zijn meisje”, “Jan met de meid” en wat dies meer zij. Op de melodie werd in het begin van deze eeuw in Friesland de polka gedanst, en op Terschelling zong men destijds:

Flip die vleugelt driemaal op een nacht
De baas kwam thuis en die had hem niet verwacht
Is hij dan niet hier, is hij dan niet daar
Is hij dan soms naar Amerika?¹²

In West-Friesland was het liedje bekend als een officiële, gestileerde dans, met voorgeschreven passen, onder de titel Slaapmuts of Zevenpas. De tekst luidde:

Een, twee, drie, vier vijf, zes, zeven
Waar is de meid met de kinderen gebleven?
Is ze dan niet hier, is ze dan niet daar,
Dan is ze wel in Amerika.¹³

In Lombok wordt het tweede couplet van *Berend Botje* door de kinderen steevast afgerond met het liedje

Amerika, Amerika,
Drie maal in de rondte van je hopsasa.¹⁴

Op de melodie van *Berend Botje* probeert Sahira een eigen tekst:

¹¹ Inzendingen collecties Boekenoogen (1894) en Anne de Vries (1931) (archief Meertens Instituut).

¹² Kunst, J., *Terschellinger Volksleven*, Uithuizen 1915, ook in 1937² (’s Gravenhage) en 1951³.

¹³ Tekst, melodie en beschrijving van de (kring)dans in: Veurman, B. en D. Bax, *Liederen en Dansen uit West-Friesland*, ’s Gravenhage 1944.

¹⁴ Tekst en melodie voor het eerst in *Kinderzang en Kinderspel* [verzameld door] Dien Kes, Jop Pollmann, Piet Tiggers. I. Heemstede 1947.

Sinterklaasje ging uit varen
 Met zijn schoentjes naar Zuid-Laren
 En d'r komt te zeggen zou
 Naar een dikke zoen van jou.

Enige logica ontbreekt, maar het rijmt wel en Sahira is pas zes jaar. Ingenius is een aanvulling op *Berend Botje*, niet ter plekke verzonnen maar weloverwogen al eerder gemaakt door Mahomed (8). Na het tweede couplet van *Berend Botje*, op een nieuwe, zelf bedachte melodie die naadloos overgaat in die van *Amerika, Amerika*, zingt hij:

(2). Een, twee, drie, vier, vijf, zes, ze - ven, Waar is Be - rend Bot - je ge - ble - ven?
 Hij is niet hier, hij is niet daar, Hij is naar A - me - ri - ka.
 Wat doet - ie in A - me - ri - ka? Hij speelt op zijn har - mo - ni - ca
 Hij speelt van dit, hij speelt van dat, Ja, hij speelt van al - les wat
 A - me - ri - ka, A - me - ri - ka, Drie maal in de rond - te van je hop - sa - sa

Wat doet-ie in Amerika?
 Hij speelt op zijn harmonica
 Hij speelt van dit, hij speelt van dat,
 Ja, hij speelt van alles wat

Amerika, Amerika,
 Drie maal in de rondte van je hopsasa.

Op de school van Mahomed is zijn versie, sinds hij deze daar heeft geïntroduceerd, door de andere kinderen enthousiast overgenomen.